

Список використаних джерел:

1. Бошно С.В. Развитие признаков нормативного правового акта в современной правотворческой практике / С.В. Бошно // Журнал российского права. – 2004. – № 2. – С. 15–29.
2. Карташов В.Г. Правовой механизм разрешения коллизий в сфере местного самоуправления : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / В.Г. Карташов ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2008. – 241 с.
3. Котелевская И.В. Закон и ведомственный акт / И.В. Котелевская // Журнал российского права. – 2000. – № 10. – С. 12–31.
4. Тихомиров Ю.А. Закон о нормативных правовых актах – актуальная повестка дня / Ю.А. Тихомиров, Т.Н. Рахманина, Л.Г. Хабибуллин // Журнал российского права. – 2006. – № 5. – С. 15–26.

УДК 342.7

ПЕТРИШИН О.О.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: АСПЕКТ ПРАВ ЛЮДИНИ

У роботі досліджено сучасний стан прав людини в Україні в контексті європейської інтеграції. Розглянуто деякі історичні аспекти, що впливали на формування загальної системи прав людини і громадянина в нашій державі. Проаналізовано практику рішень Європейського суду з прав людини щодо України. На основі статистики зроблено висновки й обґрунтовано наявність значної кількості заяв проти України, а також низький рівень виплат відповідно до рішень ЄСПЛ. Виокремлено низку питань, які необхідно буде врегулювати у процесі прогнозованого вступу до Європейського Союзу.

Ключові слова: права та свободи людини і громадянина, євроінтеграція, Європейський Союз, Україна.

В работе исследовано современное состояние прав человека в Украине в контексте европейской интеграции. Рассмотрены некоторые исторические аспекты, которые влияли на формирование общей системы прав человека и гражданина в нашей стране. Проанализирована практика решений Европейского суда по правам человека относительно Украины. На основе статистики сделаны выводы и дано обоснование наличию значительного количества заявлений против Украины, а также низкий уровень выплат в соответствии с решениями ЕСПЧ. Выделен ряд вопросов, которые необходимо будет урегулировать в процессе прогнозируемого вступления в Европейский Союз.

Ключевые слова: права и свободы человека и гражданина, евроинтеграция, Европейский Союз, Украина.

In the paper, we study the current state of human rights in Ukraine in the context of European integration. Some historical aspects that influenced the formation of a common system of human and citizen rights in our country are considered. The practice of the European Court of Human Rights concerning Ukraine has been analyzed. Based on these stats, conclusions were drawn and the justification for the existence of a significant number of applications against Ukraine and the low level of payments in accordance with the decisions of the ECHR were given. A number of issues have been identified in need to be resolved in the process of future accession to the European Union.

Key words: human and civil rights and freedoms, European integration, European Union, Ukraine.

© ПЕТРИШИН О.О. – кандидат юридичних наук, завідувач сектору порівняльного правознавства (НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України), асистент кафедри міжнародного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Вступ. Історія європейської інтеграції незалежної України налічує уже понад 20 років. Незважаючи на те, що на різних етапах розвитку нашої держави цей процес характеризувався різною динамікою, безпосередній вектор розвитку країни завжди залишався незмінним: розбудова незалежної державності, міжнародна та європейська інтеграція, побудова ринкової економіки і стабільного та спроможного громадянського суспільства. Революція гідності раз і назавжди ліквідувала всі можливі сумніви щодо належності України до європейської цивілізації та забезпечила належний поштовх для прискорення вищевказаних процесів. Права людини як явище є невіддільними від держави та супроводжують і відображають усі процеси, що в ній відбуваються.

Результати дослідження. Однією з найбільш критичних проблем у вітчизняній сфері прав людини на момент розпаду Радянського Союзу була необхідність відмови від старої системи, в якій загальнодержавний підхід у регулюванні прав людини зводився до сприйняття прав як інструмента, що надається окремим групам громадян для забезпечення підтримання державного порядку та виконання курсу держави. Наприклад, у ст. 1 Конституції УРСР 1978 р. зазначено, що «Українська Радянська Соціалістична Республіка є соціалістична загальнонародна держава, яка виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей» [8]. Ігнорування визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю чітко ілюструє недосконалість і хибність обраного підходу до закріплення прав. Незважаючи на те, що глави 5 і 6 Конституції УРСР встановлювали певний перелік прав радянського громадянина, а ст. 55 закріплювала формальну повагу органів державної влади до таких прав і можливість судового захисту, цей перелік був виключний, незначний за обсягом та фактично дублював відповідні положення Конституції СРСР.

Ключовим кроком, поряд із закріпленням у Конституції України 1996 р. відповідних положень, стала ратифікація нашою державою 17.07.1997 р. Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (надалі – Конвенція) [7]. Визнаючи для себе обов'язковість положень Конвенції, Україна прийняла для себе юрисдикцію Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) та інших органів, що певним чином стосується європейського механізму захисту прав людини – ПАРЄ, Комітету міністрів і Комісара з прав людини Ради Європи.

Закріплення на міжнародному рівні переліку прав та участь у роботі механізму з їх забезпечення, без сумніву, позитивно позначилося на розвитку вітчизняної системи прав людини. Значна кількість положень (засобів загального характеру) [11], що закріплювались у рішеннях ЄСПЛ, були в певному обсязі імplementовані в законодавство України для запобігання у подальшому виникнення ситуацій, що зумовлюють необхідність звернення до цього органу. Крім того, сам факт наявності подібного органу «четвертої інстанції», що базує свою роботу на принципах субсидіарності і розсуду держави [5], вже позитивно впливає на ситуацію довкола прав людини у будь-якій державі.

Однак офіційна статистика ЄСПЛ чітко відображає негативні тенденції останніх років щодо нашої держави, незважаючи на те, що загальна статистика суду щодо винесених рішень за весь період існування механізму (1959–2016 рр.) [6] дає змогу оцінити становище України як негативне, але не критичне. Остання інформація щодо кількості нерозглянутих заяв насправді є шокуючою – більш ніж 18 тисяч нерозглянутих заяв проти України станом на 31 грудня 2016 р., що становить 22,8% від усіх нерозглянутих заяв ЄСПЛ.

Подібна динаміка пояснюється таким колом факторів:

1) анексія території Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, і, як наслідок, неспроможність нашої держави забезпечити права людини та громадянина на втрачених територіях. Ця ситуація безпосередньо стосується і Російської Федерації як держави, що здійснює наразі свій суверенітет на вказаній території. Цей фактор включає не тільки справу України проти Росії та висновок ЄСПЛ щодо утримання РФ від будь-яких військових дій щодо громадян України на її території [4], а й низку справ щодо порушення прав людини проти Росії та/або України;

2) наявність довготривалого воєнного конфлікту на території Донецької і Луганської областей, його дестабілізаційний вплив на нашу державу. Відштовхуючись від особливостей територіальної юрисдикції ЄСПЛ та беручи до уваги кваліфікацію Україною цього конфлікту, легко пояснити досить значну кількість заяв проти нашої держави щодо цього конфлікту. Слід також брати до уваги всі порушення прав людини, що виникають навколо цієї ситуації, а також ті, що безпосередньо пов'язані з правами внутрішньо переміщених осіб. Окрім цього, незважаючи на потуги не брати участі у політичних дискурсах, ЄСПЛ усе ж узав участь у вирішенні справи «Савченко проти Російської Федерації» (50171/14) [2]. Ситуацію ускладнює також значна кількість військовополонених, адже права військовослужбовців гарантуються не лише Конституцією України, а й низкою міжнародно-правових договорів;

3) соціальні, політичні та економічні труднощі щодо проведення останніх реформ і безпосередньо пов'язані з цим масові порушення прав та свобод, закріплених Конвенцією. Цей фактор є не менш значущим за своїм обсягом. До нього можна віднести, зокрема, порушення, пов'язані з так званою «люстрацією». Наприкінці 2016 р. ЄСПЛ прийняв до розгляду заяву І. Проценка [9] проти України щодо неправомірності звільнення його з посади відповідно до Закону України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р. [12]. Сам факт прийняття заяви дає змогу стверджувати, що положення вказаного Закону можуть не повною мірою відповідати переліку прав, що встановлені Конвенцією. Не важко спрогнозувати ріст кількості подібних заяв у майбутньому та можливі негативні наслідки для України.

Так, незалежний експерт при Українській Гельсінській спілці С. Куліцька вказує, що «істотно нівелюється дія одного з основоположних критеріїв успіху будь-якої реформи – її ціннісна основа та межі проведення, що, у свою чергу, впливає на рівень її ефективності». Окрім цього, експерт підбиває підсумок, що, незважаючи на певний прогрес, комплексна судова, антикорупційна та реформи органів правопорядку в нашій державі наразі не реалізовані належним чином. Такий висновок можна підтвердити статистикою ЄСПЛ за 2016 рік: так, із 73 рішень ЄСПЛ щодо України було виявлено 83 випадки порушення статей 3, 6 і 13 Конвенції (заборона катувань, право на справедливий суд, право на ефективний засіб правового захисту). Можна підтримати тезу експерта про те, що будь-які реформи в державі необхідно здійснювати відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини [10].

Слід також окремо звернути увагу на проблему виплати компенсацій Україною за рішеннями Європейського суду з прав людини. Згідно зі звітом ЄСПЛ у 2016 році нашою державою було вчасно здійснено виплати у 20 випадках, ще у 16 випадках виплати були здійснені після закінчення відведеного терміну. Станом на кінець 2016 року не було здійснено виплати у 213 справах, ще у 166 випадках затримка виплат перевищила півроку. Однак Україна все ж демонструє розуміння необхідності забезпечення проведення виплат, про що свідчить хоча б справа Агрокомплекс проти України (заява № 23465/03) [13]. На цьому прикладі можна побачити, що виплата компенсацій Україною часто розуміється як фактична фінансова відповідальність українського народу за недосконалість, корупцію та адміністративну залежність національних судів, яка, беручи до уваги суми компенсацій, є недопустимою для сучасної незалежної демократичної держави.

Розглядаючи цю інформацію у контексті прагнення України до вступу до Європейського Союзу, можна окреслити коло проблем.

По-перше, наявна в державі ситуація довкола прав людини вже заважає нашій державі відповідати політичній частині так званих «копенгагенських критеріїв» (критеріїв вступу до ЄС) [3], оскільки порушуються принципи демократичності (неможливість брати участь у політичних процесах для ВПО), принципи верховенства права (проблеми з «люстрацією») та безпосередньо права людини, гарантовані Конституцією, законами України і ратифікованими міжнародними договорами. Як уже зазначалось, права людини тісно вплетені в усі елементи систем демократичної держави. Всі негаразди та проблеми, що виникають у державі, певним чином позначаються на населенні, що проживає на її території.

По-друге, існує низка «латентних» критеріїв щодо вступу до ЄС, більшість із яких у значних обсягах пов'язана з забезпеченням принципу поваги до прав людини. Серед них відсутність територіальних спорів та внутрішніх конфліктів на території держави-кандидата і необхідність прийняття статуту Міжнародного кримінального суду, що стане можливим у 2019 році в результаті вступу в силу змін до Конституції України. Отже, необхідно в найкоротші строки знайти способи ефективного та мирного вирішення територіальних спорів і погасити конфлікт на Донбасі, адже ці фактори будуть наряду унеможлилювати подальший рух нашої держави до інтеграції у ЄС. Це, у свою чергу, дає Російській Федерації певні важелі впливу, яких треба позбутись.

По-третє, у процесі адаптації та гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС (та імплементації *acquis communautaire*) можуть виникати певні застереження щодо впливу такої адаптації на деякі права людини і громадянина. Очевидно, що законодавство ЄС спрямоване на покращення рівня життя своїх громадян. Однак, незважаючи на це, необхідно розуміти, що Україна економічно, соціально та політично може бути не спроможна до забезпечення деяких положень, тому варто приділити особливу увагу дотриманню прав людини під час впровадження норм права ЄС. Такі комплексні і кардинальні реформи в будь-якій державі завжди призводять до порушення прав окремих груп населення певним чином. Отже, держава повинна взяти на себе додаткові обов'язки щодо контролю та забезпечення прав цих груп.

Варто додати, що перспектива вступу до Європейського Союзу також включає необхідність обов'язкового приєднання до Хартії основних прав Європейського Союзу (надалі – Хартія), що з моменту вступу в дію Лісабонського договору здобула силу, рівнозначну установчим договорам ЄС. Згідно зі статтею 51, пунктом 1 Хартії «положення Хартії адресуються інститутам та органам Європейського Союзу під час дотримання принципу субсидіарності, а також до країн-членів виключно у випадках застосування ними права Європейського Союзу» [1]. Отже, незважаючи на досить вузьку сферу застосування цього акта, слід зауважити, що в ньому закріплено набагато більш сучасний і широкий перелік прав, які захищаються. Зрозуміло, що більшість таких прав будуть виникати виключно під час реалізації державою норм права ЄС, і, беручи до уваги невизначеність питання щодо інтеграції України до ЄС, не є першочерговими. Незважаючи на це, не слід відкладати розгляд цього питання, оскільки система джерел права ЄС є цілісною, тому роль цього документа в ній є такою, яку не можна ігнорувати.

Висновки. Підсумовуючи, слід адресувати дещо загальне питання щодо громадянського суспільства в Україні та його зв'язку з розумінням прав людини різними поколіннями українців. На нашу думку, нині в нашій державі існує досить значний розрив у розумінні прав людини між поколіннями. Позиції багатьох українців, що сформувалися під впливом ідеології Радянського Союзу, були вдало охарактеризовані А. Колодієм як «слов'янський стоїцизм». Превалювання ідеології «людина для держави» над ідеологією «державою для людини» здійснило значний вплив на сучасну ситуацію навколо прав людини в незалежній Україні, а отже, така ідеологія має бути негайно відкинута.

Значний обсяг прав, що в більшості демократичних країн світу розуміються як очевидні, досі залишаються недоступними для України. Так, необхідно поступово, комплексно та помірковано проводити процес європейської інтеграції нашої держави в контексті прав людини на всіх рівнях та із залученням усіх бажаючих. Прагнення до покращення ситуації має бути обоюдною – іти як від держави до людини, так і від людини до держави (за допомогою розроблених громадянським суспільством інструментів). Окрім цього, держава має зберігати певний контроль за застосуванням і реалізацією прав людини, адже навіть Конвенція закріплює певні норми і застереження щодо запобігання зловживань такими правами. Лише за цих умов доступний вихід із кризового стану щодо прав людини та може бути забезпечена можливість впровадження процесів подальшої інтеграції України у світове та європейське суспільство в усіх його сферах.

Список використаних джерел:

1. Charter of fundamental rights of the European Union [Електронний ресурс]: – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
2. ECHR calls on captured Ukrainian pilot to end her hunger strike [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europeancourt.ru/uploads/ECHR-calls-on-captured-Ukrainian-pilot-to-end-hunger-strike-RUS.pdf>.
3. European Commission – Enlargement – Accession criteria [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/dm6Gk1>.
4. European Court of Human Rights extends time allowed for Russia's observations on admissibility of cases concerning Crimea and Eastern Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://t.co/tTFwQPk6af>.
5. Fenwick H. Civil Liberties and Human Rights / Helen Fenwick. – London : Cavendish Publishing Limited, 2005. – P. 34–37.
6. Violation by Article and by States (1959–2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/o4zAkV>.
7. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ukr.pdf.
8. Конституція УРСР 1978 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу <https://goo.gl/3H4pmZ>
9. Люстрацію скасують через ЄСПЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/126253-lyustraciyu_skasuyut_cherez_espl.html.
10. Права людини в Україні. Перше півріччя 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/files/docs/1441698504.pdf>.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку) : проект закону України № 3665 від 28.01.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=34272.
12. Про очищення влади : Закон України від 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>.
13. Справа «Агрокомплекс проти України» (Заява № 23465/03) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_973.